

SÂ'İB-İ TEBRİZİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ

Özet

İran ve Azeri Türk edebiyatının 17. yüzyıl ünlü şairi Sâ'ib-i Tebrizî'nin hayatı, seyahatleri şiirleri ve eserleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sâ'ib-i Tebrizî, İran edebiyatı, Azerî edebiyatı, Fars şiiri

Abstract

Sâ'ib-i Tebrizî was a famous poet of Persian and Azarbaijan literature in XVII. century. This article deals with his life, travels, poets and his works.

Key words: Sâ'ib Tebrizî, Iranian literature, Azarî literature, Persian poem

İran ve Azeri Türk edebiyatının ünlü simalarından olan ve Sâ'ib mahlasıyla tanınan Mîrzâ Muhammed Ali, Safevi döneminin ünlü şairi Mîrzâ Abdurrahim'in oğludur. Doğum yeri ve tarihi konusunda ihtilaflar vardır. Kaynakların çoğunda 1601-1607 yılları arasında İsfahan'da doğduğu ifade edilmekle birlikte *Kıyas-ı Hâkânî* adlı eserin sahibi Velikulî Bîg Şamlu'ya göre ise 1601 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir.¹

1603 yılında I. Şah Abbâs, Tebriz kalesini fethedince, Sâ'ib'in ailesi Tebriz'den İsfahan'a göç etmiştir. Sâ'ib, bu şehirde büyümüş ve yetişmiştir. "Şirin Kalem" adıyla bilinen amcası Şemseddîn-i Tebrizî'nin yanında hat sanatını öğrenmiş; edebiyat ile akli ve nakli ilimler üzerine dönemin en ünlü alimlerinden ders almıştır. Genç yaşta Hac ziyaretinde bulunan Sa'ib, Osmanlı yönetimi altındaki bazı ülkeleri gezdikten sonra İsfahan'a dönmüş ve orada bir

¹ İsmail Hikmet, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*. II, Bakü 1928; Tahsin Yazıcı, "Sâib", *İslam Ansiklopedisi*, c. XI, s. 75-77; Muhammed Ali-yi Terbiyet, *Dânişmendân-i Azerbaycân*, Tahran 1314 hş./1935.

süre ikamet etmiştir. I. Şah Abbâs nezdinde bazı kişilerin onun aleyhinde bulduklarını öğrenince, Hindistan'a gitme sevdasına kapılmıştır. 1625 yılında Isfahan'dan ayrılarak Kabil'e gitmiş ve Zafer Han'ın hizmetine girmiştir. Agra, Lahor, Burhanpur ve Keşmir seferlerinde Zafer Han'a refakat etmiştir. Sâ'ib'e burada "Musta'id Han" unvanı verilmiştir. Burhanpur'da iken babasının, onun peşinden Isfahan'dan Agra'ya geldiği haberini almış; Keşmir'de Zafer Han'ın yanında bir süre babasıyla birlikte kaldıktan sonra İran'a dönmüştür. Şairin Hindistan'daki ikameti 9 yıl kadar sürmüştür.²

Bir süre Meşhed, Kum, Kâşân, Kazvin, Erdebil, Yezd ve Tebriz'de kalmış; Şah Abbâs'ın torunu olan ve Safî mahlasıyla şiiirler söyleyen Sâm-ı Mîrzâ'nın saltanat sürdüğü dönemde (1628-1642) yeniden Isfahan'a dönmüş ve bu zat hakkında kasideler söylemiştir. Seyahatleri sırasında Kum'da Mevlâ Abdurrezzâk-ı Lâhîcî, Kaşân'da ise Mevlâ Muhsin-i Feyz ile görüşmüştür.

Şah Safî'den sonra, Sâni mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiiirler söyleyen oğlu II. Şah Abbâs saltanat sürmüştür. Onun 24 yıllık saltanatı süresince Sâ'ib, şöhret ve azametinin en yüksek derecesine ulaşmış ve Meliküşşuara unvanını almıştır. Bir defasında da onunla birlikte Mazenderan'a gitmiştir.

Şah Süleymân 1667 yılında başa geçince, artık yaşlanmış olan Sâ'ib inzivaya çekilmiş ve şahın sarayına gidip gelmemesine rağmen, saygı görmeye devam etmiştir.

Isfahan'da vefat eden ve kendi adıyla anılan tekkede toprağa verilen Sâ'ib'in doğum tarihinde olduğu gibi vefat tarihi konusunda da şüpheler vardır. Kaynaklarda ölüm tarihi hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Tezkire yazarlarının çoğu, "Sâ'ib vefât yâft = Sâ'ib vefat etti" ibaresinin tekabül ettiği 1081 (1670/71) yılında vefat ettiğini kaydetmektedir. Mezar taşında ise ölüm tarihi olarak 1087 (1676/77) yılı yazılmıştır. Emirî Firuzkuhî, mezar taşının, şairin ölümünden çok sonra yazıldığını ve bu tarihin doğru olmadığını ifade etmektedir. Ancak Sâib üzerine araştırmalar yapan ve şiiirlerini yayınlayan Muhammed Kahraman³, divanın 1086 (1675/76) tarihli ve Sâib'in kendi el yazısıyla yazılan bir nüshasını bulmuştur. Bu da şairin en azından bu tarihe

² Bânu Kerîmî, "Der Hâşiye-i Sebk-i Sâ'ib", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât u Ulûm-i İnsânî*, yıl: 22, sayı: 91-92, Tahran 1976, s. 116-129.

³ Muhammed Kahraman, *Ber-gozide-i Eş'âr-i Sâib ve Diğer Şu'arâ-yi Ma'rûf-i Sebk-i Hindî*, s. 17.

kadar hayatta olduğunu göstermektedir. Ayrıca şairin çağdaşı olan Vâ'iz-i Kazvî'nin, onun vefatı için söylediği rubainin son mısraında düşürdüğü 1087 (1676/77) tarihine bakılırsa, tezkire yazarlarının yanlışlığı söylenebilir.⁴

Dindar, İslâmî esaslara riayet eden ve son derece olgun bir kişiliğe sahip olan şair, tasavvufa da intisab etmiş olup Şeyh Sâlih-i Lenbânî'nin mürididir.

Sefîne-i Hoşguvâr'ın yazarı Bîdil'in ifadesine göre Sâ'ib, uzun boylu, zayıf ve esmer idi. Ayrıca güzel sesli olduğu ve tütün ile nargile kullandığı da anlaşılmaktadır (Zeynel'âbidîn Mu'temen, *Âsâr-ı ber-güzide-i Sâ'ib*, Tahran, ts., s. 10, 27). Kendisinden önceki şairlerden saygıyla söz eden şair, özellikle Mevlana Celaleddin (ö. 1273) ve Sa'di-yi Şirâzî (ö. 1292)'ye büyük ilgi duymuş, Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1390)'den de büyük ölçüde etkilenmiştir.⁵ Kendi çağdaşı olan şairlere karşı da sevgi ve saygı beslemiş, herhangi bir kıskançlık duymamıştır.⁶

Sâ'ib; Tâlib-i Âmulî (ö. 1626), Kelîm-i Kâşânî (ö. 1651), Zuhûri-yi Turşîzî (ö. 1616), Hakîm Ruknâ-yı Kâşânî, Hakîm Şifâ'i-yi İsfahânî (ö. 1628), Eşref-i Mâzenderânî, Mîr Necât-ı İsfahânî, Ebû Turâb-ı Tebrîzî, Muhsin Te'sîr-i Tebrîzî gibi şairlerle çağdaştır.⁷

Eserleri: İran edebiyatı tarihinde en verimli şairlerden biri kabul edilen Sâ'ib'in eserleri manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılır. Şiirlerinin 200000 ile 300000 beyit arasında olduğu belirtilmektedir.⁸ Ayrıca 20000 beyit kadar Türkçe şiiri olduğu da ifade edilir. Manzum eserleri, Farsça ve Türkçe gazeller ve kasidelerden oluşan *Divân*'ı ile *Kandaharnâme* ve *Mahmud u Ayâz*

⁴ "Sâib-i Tebrîzî", *Zindegi o Şi'r-i Şâirân-i İran*, (yazarlar heyeti), c. II, s. 494.

⁵ *Kulliyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî*, nşr. Emîri-yi Fîrûzkûhî, Tahran 1333 hş./1954; Şiblî-yi Nu'mânî, *Şi'ru'l-Acem yâ Târîh-i Şu'arâ ve Edebiyât-ı İran*, III, Tahran 1334 hş./1955; Zeynel'âbidîn Mu'temen, *Âsâr-ı ber-güzide-i Sâ'ib*, Tahran, ts.

⁶ A. Hayyâmpûr, *Ferheng-i Suhenverân*, Tebriz 1340 hş./1961.

⁷ *Ferheng-i Eş'âr-ı Sâ'ib*, nşr. Ahmed-i Gulçîn-i Me'ânî, I-II, Tahran 1373 hş./1994; H. A. R. Gibb, *Osmanlı Şiiri Tarihi*, c. I, kitap: 1, İstanbul 1943; H. Ete, *Târîh-i Edebiyât-ı İran*, Tahran 1351 hş./1972; Hasan-ı Enûşe, "Sâ'ib-i Tebrîzî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Şibh-i Kâre (Hind, Pakistan, Bangladeş)*, c. IV, Tahran 1380 hş./2001, s. 1565-1575.

⁸ "Sâib-i Tebrîzî", *Zindegi o Şi'r-i Şâirân-i İran*, (yazarlar heyeti), c. II, s. 485.

adlı mesnevilerinden ibarettir.⁹ Gazellerinin beyit sayısının 4-23 arasında değiştiği ve gazelerde riayet edilmesi gereken kurallara pek uymadığı görülmektedir. Gazellerinde kafiye tekrarına çokça rastlanmaktadır. Attâr, Sa'dî, Hâfız gibi çok sayıda şaire nazire yazdığı gazellerinde tasavvuf, aşk ve nasihat gibi konuları ele almaktadır. Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yazma nüshası bulunan Sâ'ib'in *Divân*'ı ilk kez 1871 yılında Hindistan'da basılmıştır. Daha sonra ise İran ve Hindistan'da defalarca basılmıştır. İran'da Muhammed-i Kahramân tarafından 6 cilt halinde hazırlanan ve *Dîvân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî* adıyla 1996 yılında Tahran'da basılan divân, 73000 beyit içermektedir.¹⁰ Sâ'ib, ayrıca değişik dönemlere ait 691 şairin şiirlerinden seçmeler yapmıştır. *Beyâz* veya *Sefîne-i Sâ'ib* adıyla bilinen bu seçmeler, henüz basılmamıştır.¹¹ Eserin bilinen tek nüshasına ait bazı bölümler, Vahîd-i Destgirdî tarafından *Armağân* adlı dergide yayımlanmıştır.¹²

Sâ'ib'in mensur eserleri ise, tütün ve nargileyi övdüğü manzum ve mensur karışımı küçük bir risale, bir hutbe ve bazı mektuplarından ibaret olup bunların bazıları sefîne türü yazmalarda bulunmaktadır.¹³

Hind üslubunun önde gelen temsilcilerinden olan Sâ'ib'in şiirlerinde; yeni mazmunlar üretmek, düşüncede incelik; irsalülmesel, mecaz, mürâatünnazir gibi sanatlara bolca yer vermek gibi özelliklere rastlanır.

Sâ'ib'in yaşadığı dönemde en çok kullanılan şiir türü gazel olup Mevlâna ve Hâfız gibi şairlerin dönemindekinden farklı olarak dünyevî arzuları konu almaktadır. Bu dönemin gazelinde, eski şairlerin şiirlerine yapılan nazirelere çokça rastlanmaktadır. Şiirlerinde darbimeselleri bolca kullanan Sâ'ib'in de gazelde Mevlâna ve Hâfız'dan etkilendiği ve onların gazellerine nazire söylediği görülmektedir.

Gazel dışında da çeşitli kalıplarda şiir söyleyen Sâ'ib, Farsça şiir söyleyen şairler arasında "tekbeyt" türünü özel mazmunlarla en iyi kullanan şairdir.

⁹ *Divân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî*. I-VI, nşr. Muhammed-i Kahraman, Tahran 1375 hş./1996; *Divân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî*. I-II, nşr. Cihangîr-i Mansûr, Tahran 1378 hş./1999; *Dvîst u Yek Gazel-i Sâ'ib*, nşr. Emîr Bânû-yı Kerîmî (Emîri-yi Firûzkûhî), Tahran 1375 hş./1996.

¹⁰ *Azerbaycan Türk Edebiyatı*. II, Ankara 1993, s. 245-253.

¹¹ Hân Bâbâ Muşâr, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpî-yi Fârsî*, Tahran 1337 hş./1958.

¹² Ahmed Temîm Dârî, "Mevlânâ Sâ'ib-i Tebrîzî Şâir-i Hikmet u İrfân". *Dânîş*, İslamabad 1989. sayı: 17-18, s. 52-79.

¹³ Ethe, Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office, I.